

сподарські або підприємницькі договори мають певні особливості, обумовлені специфікою підприємницької діяльності їх суб'єктів. Але на ці договори поширюються загальні положення цивільного (договірного) права, тому відрив їх від аналогічних за правовою природою та економічною суттю договорів з участю фізичних осіб (не підприємців) є штучним і нецільним.

В подальшому удосконаленні та розвитку договірному праву не можна не враховувати уніфікацію правових систем, завдяки якій відбувається стикування та взаємодія національного законодавства різних країн з метою спрощення міжнародних відносин, зняття перешкод у міжнародному обороті товарів, капіталів і робочої сили. Прискоренню цих процесів сприяє діяльність численних міжнародних організацій по уніфікації міжнародного права, зокрема, підготовка проектів багатосторонніх договорів про уніфікацію правових норм у сферах міжнародної купівлі-продажу, транспорту, туризму, факторингу, лізингу та інших у рамках Міжнародного інституту уніфікації приватного права (УНІДРУА). В реформуванні цивільного законодавства України в сучасних умовах повинні якомога повніше враховуватись зазначені міжнародно-правові документи з уніфікації окремих видів договорів, а також розроблені у рамках УНІДРУА Принципи міжнародних комерційних договорів.

П.Д. Гуїван

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕЛЕКТРИЧНОЮ ЕНЕРГІЄЮ В УКРАЇНІ

Соціальний характер Української держави найбільш чітко виражений в ст.3 Конституції. До головних соціально-економічних прав, що гарантуються державою, на думку багатьох спеціалістів, відноситься і право на забезпечення електричною енергією.

Характерною рисою процесу забезпечення електричною енергією є те, що він складається з низки самостійних цивільно-правових діянь (правочинів), які регулюються різними за нормативною силою правовими актами. При цьому суб'єкти вступають в договірні відносини з купівлі-продажу, постачання, передачі електричної енергії, а також в інші взаємини, пов'язані з її використанням. Ці відносини мають вигляд однорідних конкретно-економічних взаємозв'язків, що мають за мету задоволення їх учасниками власних економічних інтересів відповідно до ст.ст. 1, 2, 5 Закону України «Про підприємництво».

Угоди, пов'язані з забезпеченням електричною енергією, мають вищий ступінь складності порівняно з іншими договорами. Їх виконання потребує цілого комплексу додаткових дій, в тому числі безпосередньо не пов'язаних з процесом енергозабезпечення, наприклад, придбання ліцензії, здійснення додаткових витрат на охорону ліній, станцій, тощо. Це викликає необхідність визначати в договорі на постачання електричною енергією окремі умови, яких немає в інших угодах.

Під час доставки електроенергії від виробника до споживача послідовно здійснюється її виробництво, постачання споживачу і використання останнім. Таким чином, процес доставки електроенергії не є одноактним діянням, а може бути розділеним на сукупність послідовних дій:

– купівля енергії учасниками оптового ринку України з метою постачання споживачам;

– передача електроенергії магістральними електричними мережами, призначеними для її доставки від виробника до пунктів підключення місцевих (локальних) мереж;

– постачання електроенергії споживачу через місцеві (локальні) мережі.

Крім того, не можна забувати, що цим відносинам передують ціла низка інших, які мають забезпечувальний характер, наприклад, придбання топлива для ТЕС.

Зазначимо, що вказані основні дії в електроенергетиці підлягають ліцензуванню. При цьому ліцензіати зобов'язані діяти відповідно до законодавства України, нормативно-технічної документації. Стосовно виробництва електричної енергії, здійснення підприємницької діяльності в цій галузі можливе, якщо вся електроенергія, що виробляється електростанцією підприємця (крім енергії для власного споживання та в деяких інших ситуаціях), буде продаватися на оптовому ринку України у відповідності до умов його діяльності. Як бачимо, по відношенню до виробників електроенергії, як правило, в імперативному порядку застосовується регулювання їх основної діяльності – реалізації виготовленої продукції. Виробник має обмежені можливості здійснювати взаємодію будь-яким способом з іншими виробниками при підготовці і подачі цінсової заявки, він не може надавати однорідному підприємству перехресних субсидій за рахунок ліцензованої діяльності.

Вказане суттєво обмежує самостійність виробників електричної енергії як учасників ринку, фактично зводючи її до мінімуму. Пояснити це особливою значимістю даної галузі було б недостатньо. Треба врахувати і високий ступінь монополізації в енергетиці, і специфіку соціально-економічних відносин в електроенергетиці, і особливості самої електроенергії як товару.

Вважаємо, що в міру розвитку ринкових відносин рівень державного впливу на енергетичний ринок зменшиться. Проте зараз подібна державна регламентація характерна не тільки для виробництва електричної енергії, але і для її постачання і передачі.

Згідно з договором на постачання електроенергії (договором користування електроенергією) постачальник повинен забезпечити виконання споживачами оперативно-диспетчерської дисципліни і всіх інших вимог, передбачених Правилами користування електроенергією. Постачальник за договором здійснює з абонентами роботу з диспетчерського управління, противарійних заходів, режимів споживання електроенергії тощо. Однак специфіка даного типу договору така, що часом продавець електричної енергії не може самостійно здійснювати роботу зі споживачем. Сказане значною мірою стосується так званих «незалежних постачальників», які не мають власних мереж і здійснюють енергопостачання за нерегульованими (договірними) тарифами. У подібному випадку вони передають свої повноваження суб'єктам — володільцям ліцензії, що провадять діяльність з передачі електроенергії місцевими (локальними) електричними мережами і мають у своїй структурі органи диспетчерського управління. Всі ці питання

повинні бути спеціально врегульовані в договорах на постачання та передачу електроенергії.

При укладенні договорів на електропостачання їх важливою необхідною умовою має бути ціна. Регульовані тарифи на постачання розробляються сьогодні за участю Національної Комісії регулювання електроенергетики України (НКРЕ), яка також розробляє певну методику коригування даних тарифів залежно від різноманітних факторів, зокрема від інфляції. При встановленні тарифів на постачання електроенергії визначальним фактором треба визнати надходження коштів для відшкодування необхідних витрат постачальника та його прибутку і, крім того, стимулювання його до скорочення витрат і підвищення рентабельності. Визначені таким чином тарифи на постачання електроенергії повинні бути доведені до споживачів шляхом їх публікації в засобах масової інформації, причому опублікована інформація має забезпечувати для останніх чітке уявлення про розмір платежів. Із сказаного видно, що оферта по ціні має імперативний характер і на цій підставі може бути віднесена до «умов приєднання».

Разом з тим, той факт, що тарифи на постачання електроенергії затверджуються державним органом (мова не йде про порядок встановлення і спосіб застосування договірних цін на електроенергію, оскільки цей процес, як правило, не пов'язаний з їх економічним обґрунтуванням незалежними постачальниками, і договірні тарифи сьогодні часто встановлюються на рівні регульованих), зовсім не означає, що постачальник як сторона відповідного договору повністю відсторонюється від їх формування. Останнім часом відбуваються певні зрушення в напрямку децентралізації регулювання цінових умов при електропостачанні, що проявляється у введенні принципу формування тарифів на постачання електроенергії самими її постачальниками, але обов'язково з наступним погодженням у НКРЕ з урахуванням економічного обґрунтування. Як бачимо, виходячи з реальних умов, в яких знаходиться суспільство, сьогодні практично не ставиться питання про договірне формування тарифів на постачання більшої частини електричної енергії. Можна зрозуміти певну обережність законодавця в даному процесі, але питання про порядок і строк введення ринкового інструментарію в енергозабезпечення продовжує залишатися дискусійним. Варто лише зазначити, що для цих відносин базовим договором є купівля-продаж, ціни в якому за загальним правилом (ст.228 ЦК України) встановлюються угодою сторін.

Як уже зазначалось, для безпосередньої реалізації зобов'язань за договором постачання електроенергії необхідна передача її споживачу. Залежно від того, чи є постачальник власником електричних мереж, передача електроенергії до споживача може бути або самостійним, або пов'язаним з постачанням електроенергії видом підприємницької діяльності. Як правило, передача електроенергії не власними мережами регулюється договором між суб'єктом господарської діяльності, в віданні якого знаходяться місцеві (локальні) електричні мережі, і постачальником енергії. З формально-правової точки зору даний вид договору можна було б віднести до різновиду договору підяду. Дійсно, власник електромереж зобов'язується виконати на свій ризик роботу з передачі електроенергії за завданням постачальника, який у даному правовідношенні виступає у ролі

замовника, а останній зобов'язується сплатити результати роботи. За низкою суттєвих ознак договір передачі електроенергії близький до угод, що регулюють перевезення, і до угод з надання послуг (питання про правову природу договору на передачу електроенергії практично не досліджене).

Разом з тим, вказаний вид господарської діяльності також підлягає досить жорсткому державному регулюванню, що суттєво відрізняє його від класичного договору підряду та ін. Здійснення діяльності з передачі електричної енергії локальними мережами підлягає ліцензуванню, ліцензія видається НКРЕ і нею ж реєструється, що дає змогу ліцензіату здійснювати свою діяльність на вказаній території. Суб'єкт передачі електроенергії не має достатньої свободи волевиявлення у виборі контрагентів, більш того, «Умови та правила здійснення підприємницької діяльності з передачі електричної енергії місцевими (локальними) мережами», затвержені Національною комісією регулювання електроенергетики України 13 червня 1996 р., імперативно зобов'язують його не надавати переваг будь-яким енергопостачальникам і не протидіяти контрагентам здійснювати ліцензійну діяльність з постачання енергії.

З вищевикладеного прослідковується тісний взаємозв'язок між, здавалося б, різними правовідносинами, що виникають в процесі доставки електричної енергії від її виробника до споживача, а звідси, на наш погляд, впливає необхідність комплексного регулювання енергозабезпечення. Не заперечуючи дієвості точки зору на процес забезпечення електроенергією як сукупність розрізнених договорів із самостійними цілями, все ж з позиції цільової організації досягнення кінцевого результату уявляється необхідним законодавче визначити таке цивільно-правове поняття, як забезпечення електричною енергією, яке охоплює комплексну систему договірних засобів, що регулюють усі вказані процеси в їх взаємозв'язку. Вони мають бути сконструйовані таким чином, щоб утворилося засноване на взаємних правах і зобов'язаннях співробітництво контрагентів для досягнення, по суті, спільного для них результату – використання електричної енергії кінцевим споживачем та безперервність постачання.

У центрі всієї комплексної системи відносин з забезпечення споживача, на наш погляд, повинні бути договірні відносини з постачання енергії. Всі інші зв'язки мають носити забезпечувальний характер. Головним критерієм їх ефективності стає ступінь забезпечення нормального функціонування основної ланки, що призводить до досягнення кінцевого результату. Таким чином, договірна взаємодія суб'єктів підприємницької діяльності з забезпечення електроенергією як на первинному, так і на інших рівнях, має бути закріплена у вигляді комплексної. Іншими словами, договір постачання електричної енергії є юридичним фактом (угодою), що породжує права і обов'язки як самих його учасників, так і інших суб'єктів забезпечення електроенергією.

У зв'язку з цим було б доцільним розробити адекватні комплексним відносинам акти цивільного законодавства. Зокрема, було б правильним відобразити в законодавстві можливість виникнення зобов'язань одночасно для декількох суб'єктів із однієї спільної підстави, у даному випадку –

договору постачання електроенергії, розробити правила про договірну взаємодію контрагентів.

Список літератури:

1. Шафир А.М. Электроснабжение предприятий, М., 1990. 2. Кудрин Б.Й. Электроснабжение промышленных предприятий, М., 1995.

В.В. Сергієнко

ДЕЯКІ РОЗДУМИ ВІДНОСНО ОПТИМІЗАЦІЇ ТА РЕГУЛЮВАННЯ НАФТОГАЗОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Нафтовий ринок України та її нафтогазовий комплекс відносяться до пріоритетних галузей народного господарства, тому здійснює великий вплив на інші галузі.

Це пояснюється тим, що їх товар (нафтогазові продукти) використовуються у всіх галузях народного господарства і відносяться до оборотних засобів господарюючих суб'єктів. Оборотні засоби – це частина засобів підприємства, необхідних для нормальної організації процесу виробництва і реалізації продукції. Оборотні фонди і фонди обернення госпрозрахункового підприємства, виражені в грошовій формі, діляться на нормовані та ненормовані. До нормованих відносяться: готова продукція, товарно-матеріальні цінності в запасах підприємства і завершене виробництво.

Ненормовані – відвантажені товари, засоби в розрахунках та грошові засоби. Отже, нафта та продукти її переробки відносяться одночасно до першої і другої групи і від швидкості повернення оборотних засобів залежить фінансовий стан підприємства.

У зв'язку з цим видобувні та переробчі підприємства, прагнучи якомога швидше реалізувати свою продукцію, часто реалізують товар посередницьким комерційним структурам, які безпідставно збільшують ціни на продукцію переробки нафти та газу, одержуючи при цьому величезну долю прибутку, маючи низькі матеріальні затрати при її реалізації споживачу, громадянам України, підприємствам. Держава, народне господарство та основний користувач – «громадяни України» – від таких угод несуть лише втрати у вигляді податкових втрат бюджету і високої вартості продуктів нафтопереробки. У зв'язку з високою ліквідністю товару нафтогазового комплексу з'являється можливість впливу на політику ціноутворення продукції у всіх сферах народного господарства, оскільки нафта і продукти її переробки справляють значний вплив на загальний рівень та динаміку цін, на товари та послуги, мають вирішальне соціальне значення. У зв'язку з цим всі стосунки на нафтогазовому ринку України повинні відноситись до пріоритетних в галузі правового регулювання. Вони регулюються Законом України «Про енергетику», «Про ціни та ціноутворення», Законом України «Про надра» та ін. Їх мета – врегулювання комплексу правовідносин контролю за використанням цінової політики, законності в паливно-енергетичному комплексі. Але як не дивно, в основному, вони регулюються підзаконними актами і тимчасовими схемами, що призводить до можливості прощтовхування відомчих та інших інтересів.

Не випадково, що вони підлягають частим змінам та доповненням. Підсилення контролю за цим ринком чергується пом'якшенням та навпаки.